

## TARİX

UOT 94 (479.24)

HEYDƏR ƏLİYEV VƏ AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASINDA  
MİLLİ ORDU QURUCULUĞU MƏSƏLƏSİİ.X. ZEYNALOV  
*Bakı Dövlət Universiteti*  
*ibrahimzeynalov@bsu.edu.az*

*Elmi məqalədə Azərbaycanda Milli ordu quruculuğu məsələlərindən bəhs olunur. Müstəqilliyini bərpa etmiş bir xalq – ölkə üçün ən vacib məsələlərdən biri də milli ordunun yaradılmasıdır. Məqalədə Milli ordunun yaradılmasında, onun ən müasir, peşəkar orduya çevrilməsində Ulu öndər Heydər Əliyevin roluna, fəaliyyətinə və səmərəli təşəbbüsünə xüsusi diqqət yetirilir. Həmçinin peşəkar, müasir təcrübəyə yiyələnmiş komandir heyətinin hazırlanması, yetişdirilməsi və bu sahədə müstəqillik illərində fəaliyyətə başlayan hərbi məktəblərin rolu da məqalədə əsas yer tutur.*

**Açar sözlər:** Milli ordu, Silahlı Qüvvələr, Ali Baş Komandan, Çar Rusiyası, Əlahiddə Azərbaycan korpusu, Müdafiə Şurası, Daxili Qoşunlar, Müdafiə Nazirliyi, atəşkəs, hərbi təhsil, Ali Hərbi Dənizçilik Məktəbi.

Müstəqil Azərbaycanın milli ordusunun yaradılması və möhkəmləndirilməsi, onun ən müasir silah və texnika ilə təchiz edilməsi Dövlətin fəaliyyətində ən başlıca məsələlərdən biridir. Bu sahədə ilk təcrübə hələ 1918-1920-ci illərdə mövcud olmuş Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətinin ordu quruculuğu ilə bağlı gördüyü tədbirlər nəticəsində əldə edilmişdir. Cümhuriyyətin fəaliyyətə başladığı ilk günlərdən ordu quruculuğu hökumət və dövlət orqanlarının başlıca vəzifəsinə çevrilmişdi. Çünki müstəqilliyini əldə etmiş bir dövlət üçün bu çox vacib idi. Milli dövlətçiliyin – əldə edilən müstəqilliyinin qorunub saxlanması güclü, peşəkar milli ordunun təşkilindən çox asılı idi.

Konkret tarixi şəraitdə Azərbaycanın əldə etdiyi müstəqilliyinə, onun ərazi bütövlüyünə yönəlmiş olan təcavüzkarlığın, təhlükənin qarşısını güclü, milli ruhu, vətənpərvərliyi yüksək olan ordu ala bilərdi. Güclü, milli ruhlu ordu təmsil etdiyi xalqın nicatının, əmin-amanlığının dayacağı ola bilər.

Araşdırmalar göstərir ki, Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətinin fəaliyyətə başladığı ilk aylarda onun hərbi qüvvəsi cəmi 550-600 nəfərlik könüllülərdən ibarət olmuşdur. Milli zabit və komandir kadrları zəif idi, azlıq təşkil edirdi.

Səbəb nə idi? Əsas səbəbi o idi ki, Azərbaycan Çar Rusiyasının tərkibində olduğu müddətdə müsəlman türkləri orduya çağırılmır, əvəzində hərbi vergi ödəyirdilər.

Cümhuriyyət dövründə ilk dəfə olaraq 1918-ci il iyunun 26-da Milli Ordunun yaradılması haqqında fərman verildi. Yaradılan ordu “Əlahiddə Azərbaycan korpusu” adlandırıldı. İyulun 11-də isə respublikada hərbi səfərbərlik haqqında fərman verildi. Səfərbərlik başladı və bu Milli ordunun yaradılmasına başlamaq demək idi. Növbəti addım 1918-ci il noyabrın 1-də Hərbi nazirliyin yaradılması oldu və F.Xoyski Hərbi nazir, general S.Mehmandarov onun müavini təyin olundu (1).

1918-ci il dekabrın 25-26-da hərbi nazirliyin təşkilinə yenidən baxıldı. Yeni təşkil edilmiş hökumət general S. Mehmandarovu hərbi nazir, general-leytenant, Ə.Şıxlinskini isə onun müavini təyin etdi (2).

Gəncədə açılan hərbi məktəb sonradan Bakıya köçürüldü.

AXC dövründə Milli ordunun və hərbi donanmanın formalaşması prosesi 1920-ci ilin əvvəllərində başa çatdı. Çətinliklərə baxmayaraq 40 min nəfərlik nizami ordu yaradıldı (3).

Azərbaycanın yenidən müstəqillik əldə etməsi, istiqlal mübarizəsinin tarixi səhifələrinin yeni ideya-məfkurə baxımından Cümhuriyyət yaratdığı ordu ilə bugünkü ordu arasında bir körpü və bağlılıq yaradılması, o illərin ordu quruculuğu təcrübəsindən istifadə reallıqdır. Həmçinin Cümhuriyyət dövründə Hərbi Nazirliyin rəhbərliyinin apardığı xəttin ardıcılığı, qətiyyəti, orduda təlim və tərbiyyənin qurulması prinsipləri, mənəvi tərbiyyənin aparılması, şəxsi heyətə qarşı tələbkarlıqla qayğının əlaqələndirilməsi və s. öz metodoloji əhəmiyyətini indi də itirməyib. Həmin illərdə əldə edilmiş təcrübənin nəzərə alınması və yaradıcı şəkildə inkişaf etdirilməsi milli ordu quruculuğunda çox vacibdir.

Dövlət quruculuğunun bütün sahələrində olduğu kimi ordu quruculuğunun da özünəməxsus obyektiv qanunauyğunluqları vardır. Təcrübə göstərir ki, bütün zaman kəsiklərində olduğu kimi, müstəqillik dövründə də ordu quruculuğu üçün ümumi qanunauyğunluqlar, həmçinin milli ənənələrdən, xalqın mənəvi potensialından, ölkənin iqtisadi, siyasi, demografik imkanlarından daha çox asılıdır.

Milli ordu quruculuğu ilə bağlı məsələlər dövlətin fəaliyyətində, siyasətində ən önəmli problemlərdən hesab edilir. Daxili sabitliyin təmin edilməsi, ölkənin ərazi bütövlüyünün qorunması, erməni təcavüzünün qarşısının alınması, respublikanın ərazi bütövlüyünün bərpa edilməsi müstəqilliyini yenidən əldə etmiş, lakin müdafiə və təhlükəsizlik, ordu sistemi zəif olan Azərbaycan Respublikasının siyasi rəhbərliyinə qayıdan Ulu öndər Heydər Əliyevin qarşısında həyatı çox vacib məsələ kimi dururdu. Çox qısa müddətdə onun Azərbaycan Respublikasının daxili və xarici təhlükəsizliyinin və ərazi bütövlüyünün təmin olunması ilə bağlı nəzəri-metodoloji əsas kimi qəbul edilən uzaqgörən siyasəti və zəngin idarəçilik təcrübəsi milli ordu quruculuğu sahəsində dövlət siyasətinin formalaşmasında, təşəkkülündə müstəsna rol oynadı.

Azərbaycan Respublikasının ərazi bütövlüyünün qorunması, Ümummilli lider Heydər Əliyevin milli ordu quruculuğunun, təhlükəsizlik strategiyasının ən başlıca tərkib hissəsi olmuşdur. Onun milli ordu quruculuğu strategiyasında başlıca məqsəd mükəmməl, müasir səviyyəli gücə malik milli ordu sisteminin yaradılması idi. Beləliklə, Azərbaycan Respublikası Silahlı Qüvvələrinin yaradılması müstəqil Azərbaycanın dövlət quruculuğunun mühüm nailiyyətlərindən biri oldu. Buna nail olmaq üçün respublikanın bütün imkanları səfərbər oldu. Milli ordumuzun yaradılması prosesi, həm də ölkəmizin müstəqilliyinin tarixidir (4).

Əsası Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti dövründə qoyulmuş Azərbaycan ordusunun ənənələrini müstəqillik illərində qoruyub saxlayan və inkişaf etdirən Ulu öndər Heydər Əliyev olmuşdur. (5) Onun 1993-2003-cü illərdə apardığı məqsədyönlü siyasət, həyata keçirdiyi tədbirlər Azərbaycanda ciddi intizama malik mütəşəkkil, qüdrətli ordunun yaradılmasına imkan verdi. Lakin bu asan olmadı. Azərbaycan ordusunun yaradılmasına başlandığı vaxtdan çox ciddi çətinliklərə məruz qaldı. Həm ölkədən kənar qüvvələr, həm də daxildən olan qüvvələrin göstərdiyi təzyiqlərin məqsədi ordu quruculuğuna imkan verməmək və bununla da Azərbaycanın müstəqil dövlət kimi mövcudluğuna yol verməmək idi.

Azərbaycan müstəqilliyini əldə etdiyi vaxtdan erməni təcavüzkarları ilə müharibə vəziyyətində idi. Əsrlərlə ölkəmizə qarşı ərazi iddiasında olan ermənilər Azərbaycan ərazisində erməni dövləti yaratmaq siyasəti yeridən, ölkəmizi parçalamaq, onun müstəqilliyinə daima mane olan havadarları ilə birlikdə torpaqlarımızın 20%-ni işğal etmişdilər.

✓ *20 mindən çox azərbaycanlı şəhid olmuş, qaçqın və köçkünlərin sayı 1 milyon nəfəri ötmüşdü, 4861 nəfər azərbaycanlı o cümlədən 314 qadın, 58 uşaq, 255 qoca erməni təcavüzkarları və terroristləri tərəfindən əsir və girov götürülmüşdür* (6).

O zaman – 1991-1993-cü illərdə respublikaya rəhbərlik edənlərin qətiyyətsizliyi, iradəsizliyi, xəyanətləri ucbatından ölkənin ərazi bütövlüyünü qoruya biləcək Silahlı Ordu yaratmaq mümkün olmadı. Həmçinin 1991-ci il sentyabrın 5-də Müdafiə Nazirliyinin yaradılması barədə qərar və həmin ilin oktyabrın 9-da Azərbaycan Respublikasının Ali Soveti tərəfindən Silahlı Qüvvələrin yaradılması haqqında qanun qəbul edilsə də, respublika rəhbərləri Milli Ordu yaradılmasına ciddi yanaşmır, milli azadlıq hərəkatı dalğasında hakimiyyətə can atan təsadüfi insanların isə rəhbərlik, o cümlədən ordu quruculuğu sahəsində təcrübələri yox idi. Hətta bu məsələdə günahkar olan o zamankı dövlət rəhbərləri sonralar öz səhvlərini, bacarıqsızlıqlarını etiraf etmişlər.

SSRİ dağılıdıqdan sonra öz müstəqilliyini elan etmiş, ordu quruculuğunda tarixi təcrübəsi olmayan Azərbaycan xalqı daxili və xarici düşmənlərin ikiqat mühasirəsində öz taleyi ilə təkbətək qaldı.

Hakimiyyət davasının gücləndiyi bir şəraitdə, o zamankı siyasi “liderlərin” Moskva ilə gizli sövdələşmələri qısa bir zamanda respublikanın varlığını

təhlükə qarşısında qoymuşdur. Nəticədə Xocalı faciəsi törədilmişdi, Azərbaycanın Şuşa və Laçın kimi alınmaz qalaları erməni təcavüzkarları tərəfindən işğal olunmuşdur. 1993-cü ilin əvvəllərində respublikanın bütün sahələrində, o cümlədən sosial-iqtisadi və siyasi və hərbi sferada idarəolunmazlıq hökm sürürdü. Ən təhlükəlisi isə o idi ki, Azərbaycanda artıq separatizm meyilləri açıq-açıqına siyasi xarakter almışdı. Dövlət idarələrində, müəssisələrdə, ictimai yerlərdə, orduda özbaşınalıq və avantüra güclənirdi, böyük təhlükəyə çevrilirdi. Respublika əhalisinin həyatının təhlükəsizliyini, ölkənin ərazi bütövlüyünü təmin etməli olan şəxslərin iradəsi iflic olmuşdu. Hətta vəziyyət o dərəcəyə çatmışdır ki, Respublikada formalaşmış qruplaşmalar onu içəridən parçalamağa cəhd göstərirdilər, vətəndaş müharibəsi təhlükəsi yaranmışdı.

Bütün bunlar işğalçı, təcavüzkar Ermənistan Respublikası Silahlı Qüvvələrinin bölmələrinin fəallaşmasına şərait yaradırdı. Erməni təcavüzkarları Azərbaycan respublikasında yaranmış özbaşınalıqdan, xaosdan, hakimiyyət uğrunda gedən mübarizədən istifadə edərək işğalçılıqlarını daha da gücləndirir, Azərbaycanın içərilərinə doğru irəliləməyə çalışırdılar. Şuşa və Laçın rayonlarından sonra, ərazisi Dağlıq Qarabağın ərazisindən xeyli çox olan Kəlbəcər rayonu da erməni təcavüzkarları tərəfindən işğal olundu. Respublikada böyük ümitsizlik yaranmışdı. Azərbaycanda uğursuzluqların və ən böyük fəlakətlərin əsası qoyulmuşdur. Azərbaycan dibi görünməyən bir siyasi və hərbi uçuruma yuvarlanmaqda idi...

✓ *“1991-1993-cü illərdə Silahlı qüvvələr Azərbaycanın ərazi bütövlüyünün qorunmasına deyil, ayrı-ayrı şəxslərin iddialarının həyata keçirilməsinə, bu və ya digər siyasi qüvvələrin hakimiyyətə gətirilməsinə xidmət edirdi. Vahid ordu, vahid komandanlıq yox idi. Bunun nəticəsi idi ki, 1992-1993-cü illərdə Dağlıq Qarabağdan əlavə Azərbaycanın 7 rayonu - 4400 kvadrat kilometr ərazimiz düşmən tərəfindən havadarlarının köməyiylə işğal olundu.*

*Bu faktı yada salmaq:*

- 1813-1828-ci ilə qədər Azərbaycanın ərazisi 410 min kv.km. Ondan:
- 1813-1828-ci illərdə Cənubi Azərbaycan sahəsi 280 min kv.km.
- Rusiyanın müstəmləkəsinə çevrilmiş Şimali Azərbaycanın sahəsi 130 min kv.km.
- 1918-ci ildə Rusiyanın təzyiqi ilə ermənilərə verilmiş İrəvan xanlığı – 9 min kv.km. Rusiyanın tərkibinə qatılmış Dərbənd xanlığının ərazisi isə – 7 min kv.km.
- 1918-1920-ci illərdə AXCümhuriyyətinin qurulduğu ərazi – 114 min kv.km.
- Ermənistan SSR-i nəzarətinə verilmiş Zəngəzur, Göyçə, Şərur, Dərələyəz, Dilican və Gürcüstan SSR-in nəzarətinə verilən Borçalı – birlikdə sahəsi – 27,4 min kv.km.
- 1920-1991-ci illərdə Azərbaycan SSR-in sahəsi – 86,6 min kv.km. İndi bu sahənin 20%-i işğal altındadır.

Bütün bunların – torpaqlarımızın işğalına yol verilməsinin, daxildə qarşı-

durmanın yaranmasının, xaos vəziyyətinin, ümitsizliyinin yaranmasının səbəbi nə idi? Buna səbəb daxili və xarici düşmənlərimizin köməyilə Azərbaycan dövlətçiliyinin iflasa uğraması, onun bütün strukturlarını yarada bilən başçının olmaması idi. Sual olunurdu, bəs Respublikanı bu vəziyyətdən, bu fəlakətdən xilas edə biləcək bir qüvvə var idimi? Əlbəttə var idi! O qüvvə bütün həyatını öz xalqının, vətənin tərəqqisinə və əminamanlığına, təhlükəsizliyinin təmin olunmasına həsr etmiş Heydər Əliyevin idi. O dahi şəxs ki, Azərbaycan SSR-yə 13 il – 1969-1982-ci illərdə rəhbərlik etmiş, onun səadət sarayının divarlarını öz əlləri ilə tikmiş, bugünkü müstəqilliyimizin sosial-iqtisadi əsaslarını qoymuşdur. 1990-cı ilin qanlı 20 yanvar günündə siyasi təqib, təhlükə altında olmasına baxmayaraq, öz səsini SSRİ Silahlı qüvvələrinin Bakını işğal etməsinə qarşı və Azərbaycan xalqının bütün hüquqlarının müdafiəsinə qaldırmış, 1991-1993-cü illərdə düşmən blokadasında olan Naxçıvana bu dözülməz şəraitdə rəhbərlik etmişdi.

Xalqın ciddi tələbi ilə Heydər Əliyev 1993-cü il iyunun ayının 15-də Milli Məclisin sədri seçildi. Ulu öndər Milli Məclisdəki ilk çıxışında elan etdi ki, “Azərbaycan Respublikasının dövlət müstəqilliyi ən əsas məsələdir “. Böyük siyasətçi, görkəmli dövlət xadimi və zəngin təcrübəyə malik olan Heydər Əliyev bunu təmin etmək üçün daxildə sabitliyə nail oldu, alovlanan vətəndaş müharibəsinin alovunu söndürdü. Xalqı öz ətrafında sıx birləşdirə bildi. Çünki erməni təcavüzkarları ilə müharibə şəraitində, daxildə qarşıdurma vəziyyətində dövlətçiliyi, milli müstəqilliyimizi qoruyub saxlamaq ağılasığmaz idi.

Əldə edilmiş müstəqilliyi, dövlətçiliyi qoruyub saxlamaq və möhkəmləndirilmək üçün Ulu öndər Heydər Əliyev Azərbaycan ordusunun yaradılmasını önə çəkdi. Ordu dövlətçiliyin və müstəqilliyin əsas sütunlarından biridir. Ordu quruculuğuna çox çətin, mürəkkəb və xaosla müşayiət olunan bir şəraitdə başlandı (7). Respublikada hökm sürən daxili gərginlik, parçalanma vəziyyəti və cəbhədə aparılan döyüş əməliyyatları ordu quruculuğu kimi strateji bir məsələnin tam şəkildə, var qüvvə ilə həyata keçirilməsinə maneçilik törədirdi. Ordu quruculuğunu uğurla və tam şəkildə aparmaq üçün bu problemlər aradan qaldırılmalı idi. Bu istiqamətdə həyata keçirilən ən mühüm tədbirlərdən ən önəmlisi Ulu öndərin cəbhədə atəşkəsə nail olmaq məsələsini qaldırması oldu. Lakin erməni təcavüzkarları öz əməllərindən əl çəkmir və bütün cəbhə boyu döyüş əməliyyatlarını daha da şiddətləndirirdilər. Əlbəttə döyüşlər gedə-gedə ordu quruculuğunu genişləndirmək, onu başa çatdırmaq çox çətin idi. Lakin böyük təcrübə və qüdrətli iradə sahibi, yenilməz şəxsiyyət olan Heydər Əliyev bu problemi uğurla həll etdi.

1993-cü il noyabrın 1-də Ulu öndərin fərmanı ilə Azərbaycan Respublikası Müdafiə Şurası yaradıldı.

Həmin gün axşam Heydər Əliyevin sədrliyi ilə Müdafiə Şurasının iclası keçirildi. İclasda Ermənistan Silahlı Qüvvələrinin təcavüzünün qarşısını almaq üçün görüləcək zəruri tədbirlər və respublikada yaranmış ictimai-siyasi vəziyyət geniş müzakirə edildi. Müdafiə Şurasının qərarı ilə Müdafiə Nazirliyinin

əsas strukturlarında bəzi kadr dəyişiklikləri edildi. Müdafiə Şurası Nazirlər Kabinetinə ordu quruculuğu məsələlərinə diqqət və qayğıni artırmağı, ortaya çıxan problemlərin və qətiyyətlə həll edilməsini tapşırırdı.

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti, Ulu öndər Heydər Əliyev Ordu quruculuğunu necə sürətləndirmək yollarını müəyyənləşdirməyə xüsusi diqqət yetirirdi. Ulu öndər ordu quruculuğunu xalqın taleyüklü problemi hesab edirdi və bu problemin həllində ümumxalq yardımına arxalanırdı. Bunu onun 1993-cü il noyabrın 2-də televiziya və radio vasitəsilə Azərbaycan xalqına məşhur tarixi müraciəti sübut edir (8). Ulu öndər Heydər Əliyev orduda mərkəziləşdirilmiş idarəetmə, vahid komandanlıq prinsiplərinə əsaslanaraq deyirdi: “...hamı bir mərkəzdə – Müdafiə Nazirliyində, ordumuzda cəmlənməlidir. Kim orduda qulluq etmək istəyirsə, gəlib qulluq etsin” (9).

Ulu öndər Heydər Əliyevin bu müraciətindən sonrakı dövrü haqlı olaraq ordu quruculuğunda yeni mərhələnin başlanğıcı adlandırırlar. Sözsüz ki, bu müraciət Silahlı Qüvvələrin yaradılmasında yeni mərhələ yox, ümumiyyətlə, ordu quruculuğunun başlanğıc dövrü hesab etmək daha düzgündür. Çünki, əslində, Azərbaycan milli ordusu bu müraciətdən sonra yaradılmağa başladı. Ulu öndərin bu tarixi müraciətindən sonra Azərbaycan əsgəri özünə inandı, öz daxilində yeni qüvvə tapdı, onun döyüş qabiliyyəti və ruhu qat-qat artdı. Ordu quruculuğu sürətləndi, orduda xidmət etmək istəyənlərin sayı çox sürətlə artdı.

✓ *1993-cü il noyabr-dekabr aylarında 16,7 min döyüşçüsü olan 40 ehtiyat taburu təşkil edildi. Bununla yanaşı səhra cəbhə idarəsi, 33 köhnə başıpozuq hərbi hissə ləğv edildi. Əvəzinə 36 tabur təşkil edildi (10).*

✓ *1993-cü il noyabrın 23-də Milli Şura “Müdafiə haqqında” Qanun qəbul etdi. Qanunda ordu quruculuğunda məsul vəzifəli şəxs və orqanların fəaliyyəti sistemləşdirildi, məsuliyyət sahələri dəqiqləşdirildi (11).*

Çox tezliklə Ermənistan-Azərbaycan cəbhəsində qüvvələr nisbəti dəyişdi. Azərbaycan Qüvvələrinin bölmələri Füzuli, Tərtər və Ağdam cəbhələrində əsgərlərimiz öz qüdrətlərini, cəsarətini, döyüş qabiliyyətini göstərdi. Zəbt olunmuş bir sıra kəndlərimiz, o cümlədən Horadiz qəsəbəsi erməni təcavüzkarlarından azad edildi.

✓ *Ulu öndər Heydər Əliyevin uğurlu diplomatiyası, milli ordu yaradılması və onun günü-gündən güclənməsi nəticəsi olaraq erməni təcavüzkarları artıq münaqişəni zorakı vasitələrlə həll etmək cəhdlərinin perspektivliyini dərk etdilər.*

Azərbaycan Respublikası Silahlı Qüvvələrinin Ali Baş Komandanı Heydər Əliyev tez-tez döyüş bölgələrində və döyüşən əsgərlərlə yanaşı sən-gərlərdə olur, ümumi vəziyyətlə yerində tanış olur, döyüşdə fərqlənənləri mü-kafatlandırır, onların qayğısı və ehtiyacları ilə maraqlanır, onların yediklərindən yeyir, içdiklərindən içir, bununla da onlara yeni ruh, yeni qüvvə verirdi (12). Ulu öndər bir daha göstərdi ki, yeni Azərbaycan ordusunun əsl yaradıcısı, Azərbaycan Respublikası Silahlı Qüvvələri yaradılmasının banisi, ulu, yenilməz sərkərdədir...(13).

Həmin vaxtdan 24 il keçir. Bu müddət ərzində Azərbaycan ordusu formalaşmış, möhkəmlənmiş, bu günün tələblərinə cavab verə bilən, istənilən döyüş tapşırığını yerinə yetirməyə qadir olan orduya çevrilmişdir. İndi Müstəqil Azərbaycan Respublikasının yüksək döyüş qabiliyyətli, çevik, bütün atributlarla, ən müasir silahlarla təmin edilmiş, konkret strateji və faktiki məsələləri həll etməyə qadir olan Ordusu var.

Həmçinin 1994-cü ilin ilk aylarında erməni təcavüzkarları havadarlarının hərbi köməyindən istifadə edərək bütün cəbhə boyu irimiqyaslı hərbi əməliyyatlara başladılar. Lakin Azərbaycan ordusu hissələrinin Füzuli, Beyləqan, Ağdam, Tərtər istiqamətindəki müqaviməti ilə üzləşən erməni təcavüzkarları cəbhədə atəşkəsə razılıq verməyə məcbur oldu. 1994-cü il mayın 12-də Azərbaycanla Ermənistan arasında gedən elan edilməmiş müharibədə atəşkəs əldə olundu (14).

Heydər Əliyevin hakimiyyətə qayıdışı və cəbhədə atəşkəsə nail olunması dövlət quruculuğunun bütün sahələrində olduğu kimi milli ordu quruculuğunda da əsaslı islahatların aparılmasına imkan yaratdı. Belə ki, aparılan islahatlar nəticəsində milli ordu quruculuğu prosesində struktur dəyişikliklərinin aparılması, döyüş əməliyyatlarının vahid rəhbərlik altında planlaşdırılması, hərbi hissələrinin hərbi elminin tələblərinə uyğun idarə edilməsi, kadrların seçilməsinə diqqətin artırılması, hərbi hissələrin və komandir heyətinin təxribatçı və siyasi ünsürlərdən təmizlənməsi və digər zəruri və əməli tədbirlərin həyata keçirilməsi Azərbaycan ordusunu keyfiyyətcə yeniləşdirdi, onu müasirləşdirdi.

Ulu öndər Heydər Əliyevin milli ordu quruculuğuna diqqət və qayğısının nəticəsində Azərbaycan ordusunun mərkəzləşdirilmiş maddi-texniki təminatı əvvəlki illərdən fərqli olaraq əhəmiyyətli dərəcədə yaxşılaşdırıldı, tibbi-sanitar vəziyyət köklü şəkildə yenidən quruldu, maliyyə-təsərrüfat işləri qaydaya salındı. Silahlı Qüvvələrin tələb olunan müasir silah, hərbi texnika, döyüş sürsatları, arxa xidmət əmlakı və digər maddi vasitələrin istehsalına başlanıldı. Ulu öndərin mənəvi və şəxsi dayağı sayəsində milli ordu hissələrində mənəvi-psixoloji hazırlıq, döyüş ruhu yüksəldi, hərbi-vətənpərvərlik hissi gücləndi.

Bütün bunların nəticəsidir ki, indi xarici ölkələrin, düşmənlərin xüsusi xidmət orqanlarının ayrı-ayrı şəxslərin, təşkilatların, təxribatçıların silahlı qüvvələrimizə, hərbi bölmələrimizə qarşı yönəlmiş kəşfiyyat və təxribat fəaliyyətləri dərhal aşkar edilir və qarşısı alınır. Digər tərəfdən Milli Ordunun nəzdində yaradılmış Hərbi Əks-kəşfiyyat Xidməti dövlət təhlükəsizliyinin təmin edilməsində vaxtında zəruri tədbirlər görürlər (15).

Ordu quruculuğunun sonrakı mərhələsində – 2003-2018-ci illərdə Milli ordu quruculuğu işləri davam etdirilmiş, qoşun birləşmələrinin yeni müasir silahlarla təminatı gücləndirilmiş, Silahlı Qüvvələr Vətənə, xalqımıza sadıq, vətənpərvər, yüksək hərbi hazırlığa, peşəkarlığa malik komandir, zabıt, gizir və miçmanlarla tam təmin olunması, kompleksləşdirilməsi daha da yüksəldilmişdir.

Milli ordu quruculuğunda hərbi kadrların hazırlanması işinin durmadan

yaxşılaşdırılması da mühüm rol oynamışdır. Hələ 1971-ci ildə Heydər Əliyevin şəxsi təşəbbüsü ilə, keçmiş SSRİ rəhbərliyinin müqavimətinə baxmayaraq Sovet İttifaqının heç bir respublikasında analoqu olmayan Cəmsid Naxçıvanski adına Hərbi Litseyi yaradılmışdır. Azərbaycanlı gənclərin Bakı Ali Birləşmiş Komandanlıq, Bakı Ali Hərbi Dənizçilik məktəbləri və ölkənin digər hərbi təhsil ocaqlarına güzəştli qəbul olunmasına nail olunmuşdu (16).

Ulu öndər Heydər Əliyev hərbi təhsil sisteminin daha da inkişaf etdirilməsi məqsədilə 1999-cu il fevralın 20-də Hərbi Akademiyanın yaradılması haqqında fərman imzalamışdır (17).

Heydər Əliyevin 20 avqust 2001-ci il tarixli fərmanı ilə Azərbaycan Respublikasının Silahlı Qüvvələrinin kadr hazırlığını daha da yaxşılaşdırmaq məqsədilə Azərbaycan Respublikasının Müdafiə Nazirliyi sistemində fəaliyyət göstərən məktəblər müvafiq olaraq Azərbaycan Ali Hərbi Məktəbi, Azərbaycan Ali Hərbi Dənizçilik Məktəbi və Azərbaycan Ali Hərbi Təyyarəçilik Məktəbi adlandırılmışdır (18). Hazırda bu məktəblər NATO standartlarına uyğun zabit kadrları hazırlayır. 2001-ci ilin avqustunda Respublika Ali Hərbi Məktəbində NATO standartlarına uyğun təhsil almış zabitlərin ilk buraxılışı olmuşdur (19).

Milli ordumuzun peşəkar, müasir hərbi standartlara uyğun hərbi kadrlarla təmin olunmasında Zabit Heyətini Təkmilləşdirmə Kurslarının, Gizir Hazırlığı Məktəbinin, Cəmsid Naxçıvanski adına Hərbi litseyin Naxçıvan filialının, Ehtiyat Zabidlərin hazırlığı kursunun və Azərbaycan Tibb Universitetində Hərbi Tibb fakültəsinin yaradılmasının müstəsna rolu olmuşdur.

Həmçinin Azərbaycan Silahlı Qüvvələrinin dünya standartlarına uyğun zabidlərlə, hərbi mütəxəssislərlə təmin etmək məqsədilə Türkiyənin, Ukraynanın, Rusiyanın, Pakistanın, Çinin, Almaniyanın, Böyük Britaniyanın, İtaliyanın, Rumıniyanın, Macarıstanın Hərbi akademiylərinə də dinləmə kurslarına çoxlu sayda hərbiçilər göndərilmişdir.

Respublikada Silahlı Qüvvələrə Çağırış işinə də diqqət, xüsusilə güclənmiş, bu prosesdə olan qanunsuzluq ləğv edilmişdir. Bu sahədə təkmilləşdirmə və sistemləşdirmə həyata keçirilməkdədir.

Silahlı qüvvələrin sosial təminatı, onalara tibbi xidmət köklü şəkildə yaxşılaşdırılmışdır.

Silahlı Qüvvələrimizin, Müdafiə Nazirliyinin beynəlxalq əlaqələrinin genişləndirilməsi də bu gün müvəffəqiyyətlə həyata keçirilir. Həmçinin Azərbaycan Respublikasının NATO ilə tərəfdaşlıq proqramı genişlənməkdə davam edir.

Ulu öndərin, sonra isə Azərbaycan Respublikasının prezidenti İlham Əliyevin ciddi qayğısı və şəxsən rəhbərlikləri nəticəsində Azərbaycan ordusu getdikcə gücləndi, inkişaf etdi, ən müasir hərbi texnika və bacarıqlı kadrlarla təchiz olundu. Həmçinin Silahlı qüvvələrin şəxsi heyətinin döyüş qabiliyyəti, kəşfiyyat işi, hərbi hissələrdə nizam-intizam möhkəmləndi. Bu prosesdə Azərbaycanın NATO ilə sülh naminə tərəfdaşlıq proqramı çərçivəsində həyata keçirilən



tədbirlərin, qardaş Türkiyə Respublikası hərbi qüvvələri ilə təcrübə mübadiləsinin, birgə təlimlərin keçirilməsinin, 2003-cü ilin avqustun 17-də Ulu öndər Heydər Əliyevin fərmanı ilə “Azərbaycan Respublikası Silahlı Qüvvələrinə Yardım Fondu”nun təsis edilməsinin rolu böyük olmuşdur. Azərbaycan Milli Ordusunun “Aprel əməliyyatları” bunu bir daha sübut etdi.

Hazırda Azərbaycan Silahlı Qüvvələrində müasir, inkişaf etmiş standartlara uyğun quruculuq işləri davam etməkdədir. Milli ordumuzun təkmilləşdirilməsi sürətlə davam etdirilir.

#### ƏDƏBİYYAT

1. Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti Ensiklopediyası. II cilddə, 1-ci cild, Bakı, 2004, s.45-47.
2. Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti Ensiklopediyası. II cilddə, 1-ci cild, Bakı, 2004, s.45-47.
3. Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti Ensiklopediyası. II cilddə, 1-ci cild, Bakı, 2004, s.48.
4. Əliyev H. Müstəqillik yollarında. I cild, Bakı, 1997, s.512-518.
5. Azərbaycan Respublikası. 1991-2001, Bakı, 2001, s.238.
6. Azərbaycan tarixi. VII cilddə, 7-ci cild, Bakı, 2003, s.335.
7. Azərbaycan Respublikası Prezidenti, Silahlı Qüvvələrin Ali Baş komandanı İlham Əliyev Daxili Qoşunlar Haqqında. Daxili Qoşunlar. Bakı, 2012, s.9.
8. Əliyev H. Müstəqillik yollarında. I cild. Bakı, 1997, s.512.
9. “Xalq” qəzeti, 7 noyabr 1993-cü il.
10. ARMMA, F.2941, siy.1, iş 258, v.6.
11. “Azərbaycan” qəzeti, 5 noyabr 1993-cü il.
12. “Azərbaycan” qəzeti, 25 yanvar 1994-cü il.
13. Əliyev H. Müstəqillik yollarında. I cild, Bakı, 1997, s.513-516.
14. Azərbaycan tarixi, VII cilddə, 7-cild, Bakı, 2003, s.335-336.
15. Azərbaycan Respublikası. 1991-2001, Bakı, 2001, s. 242.
16. Azərbaycan Respublikası. 1991-2001, Bakı, 2001, s. 242-243.
17. “Azərbaycan” qəzeti, 21 fevral 1999-cu il.
18. “Azərbaycan” qəzeti, 21 avqust 2001-ci il.
19. Azərbaycan Respublikası. 1991-2001, Bakı, 2001, s. 243-244.

#### ГЕЙДАР АЛИЕВ И ВОПРОС СОЗДАНИЯ НАЦИОНАЛЬНОЙ АРМИИ В АЗЕРБАЙДЖАНСКОЙ РЕСПУБЛИКЕ

И.Х.ЗЕЙНАЛОВ

#### РЕЗЮМЕ

В научной статье обсуждаются вопросы создания Национальной Армии в Азербайджане. Здесь создание национальной армии это один из самых важных вопросов для нации и страны, которая обрела независимость. В статье особое внимание посвящено роли, деятельности и эффективной инициативе великого лидера Гейдара Алиева в создании Национальной армии и её преобразовании в самую современную и профессиональную армию. Кроме того, в статье главное место занимает роль подготовки и создания профессионального командного состава, получившего современный опыт, а также роль военных училищ, созданных в годы независимости.

**Ключевые слова:** Национальная армия, Вооруженные силы, Верховный главнокомандующий, Царская Россия, Конгрегация азербайджанского корпуса, Совет обороны, Внутренние войска, Министерство обороны, Прекращение огня, Военное образование, Высшая Военно-Морская школа.

## HEYDAR ALIYEV AND THE ISSUE OF CREATING NATIONAL ARMY IN THE REPUBLIC OF AZERBAIJAN

İ.Kh.ZEYNALOV

### SUMMARY

In the scientific article it is dealt with the matters of national army creativity in Azerbaijan. Here one of the most important problems is also the formation of the national army for the people -country restored its independence. In the article it is paid the special attention to the leader Heyder Aliyev's role activity and useful initiativity in the formation of its turning to the modernest most specialist army. In the aricle it takes a main place to train build up grow up the comander in chief's staff owning the specialist modenr practice. Here it is mentioned the role of the activity of militia schools at the dependent times as well.

**Keywords:** National army, Armed forces, Supreme commander-in-chief, Tsarist Russia, Congregation of the Azerbaijani corps, Defense council, Internal troops, Ministry of defense, Ceasefire, Military education, Higher Military Naval School